

PERFORMATIVITETI I TERMAVE TË FAREFISNISË NË DISKURSION POSTMODERN

THE PERFORMATIVITY OF KINSHIP TERMS IN POSTMODERN DISCOURSE

Jehona KRASNIQI-MORINA¹

¹* Department of Albanian Language, Faculty of Philology, University of Prishtina

*Corresponding author e-mail: jehona.krasniqi-morina@student.uni-pr.edu

Abstract

This study, part of my doctoral research on kinship terms in the Albanian language, examines the performativity of kinship terms in postmodern discourse, exploring how these terms function beyond their lexical meaning and traditional linguistic structure. In the postmodern approach, kinship terms are not reduced merely to markers of blood relations or social proximity, but assume the role of performative acts that construct, challenge, and deconstruct individual and collective identities.

The analysis focuses on three main dimensions: (1) *identity*, where kinship terms are used to constitute or relativize social belonging; (2) *irony*, where these units become discursive tools to problematize grand narratives of authority, tradition, and patriarchy; and (3) *blurring of boundaries*, where kinship terms move from familial registers to public, artistic, and political contexts, highlighting the interplay between the sacred and the everyday, text and context.

Drawing on anthropolinguistic perspectives and theories of performativity (Austin, 1962; Butler, 1997), as well as on the concept of the division between the sacred and the profane (Durkheim, 1912/1995), this study argues that kinship terms in postmodern discourse function as mechanisms for reinterpreting language, culture, and identity. In this way, they demonstrate the flexibility of kinship lexicon, transforming from instruments of social stability into tools of irony, relativization, and the deconstruction of discursive boundaries.

Keywords: *Performativity, kinship terms, postmodern discourse, collective identity, blurring of cultural boundaries.*

Përmbledhje

Ky studim, mbi emrat e farefisnisë në gjuhën shqipe, trajton performativitetin e emrave të farefisnisë në diskursin postmodern, duke shqyrtuar mënyrat se si këta emra funksionalizohen përtej kuptimit të tyre leksikor dhe strukturës së tyre gjuhësore tradicionale. Në qasjen postmoderne, emrat e farefisnisë nuk reduktohen vetëm në shenja të marrëdhënieve të gjakut ose afërsie sociale, por marrin rol si akte performative që ndërtojnë, sfidojnë dhe shpërbëjnë identitete individuale e kolektive.

Analiza fokusohet në tri drejtime themelore: (1) *identiteti*, ku termat e farefisnisë përdoren për të konstituuar ose relativizuar përkatësinë sociale; (2) *ironia*, ku këto njësi shndërrohen në mjete diskursive për të problematizuar narrativat e mëdha të autoritetit, traditës dhe patriarkatit; dhe (3) *shkrirja e kufijve*, ku emrat e farefisnisë kalojnë nga regjistri familjar në atë publik, artistik dhe politik, duke vënë në pah ndërthurjen midis të shenjtes dhe të përditshmes, tekstit dhe kontekstit.

Duke u mbështetur në perspektiva antropolinguistike dhe teoritë e performativitetit (Austin, 1962; Butler, 1997), si dhe në konceptimin e ndarjes mes të shenjtes dhe të zakonshmes (Durkheim, 1912/1995), ky studim argumenton se emrat e farefisnisë në diskursin postmodern shfaqen si mekanizma të rileximit të gjuhës, kulturës dhe identitetit. Në këtë mënyrë, ata dëshmojnë elasticitetin e leksikut farefisnor për t'u transformuar nga një instrument i stabilitetit social në një mjet të ironisë, relativizimit dhe shpërbërjes së kufijve diskursivë.

1. Hyrje

Studimi i emrave të farefisnisë ka një rëndësi të veçantë në gjuhësinë shqiptare, pasi këto terma shprehin jo vetëm marrëdhënie gjaku dhe afërsie sociale, por gjithashtu reflektojnë strukturën kulturore dhe identitetin kolektiv të një komuniteti. Në këtë kuadër, emrat e farefisnisë përbëjnë një element kyç për të kuptuar mënyrën se si gjuha ndërton dhe riprodhon identitetin social dhe kulturor. Në kuadër të diskursit postmodern, këta terma nuk kufizohen më vetëm në funksionin e tyre referencial tradicional, por mund të trajtohen si akte performative që kontribuojnë në ndërtimin, sfidimin dhe rikonfigurimin e identiteteve individuale dhe kolektive (Austin, 1962; Butler, 1997). Kjo qasje e konceptualizon gjuhën si praktikë sociale aktive, e cila nuk pasqyron vetëm realitetin, por merr pjesë në krijimin e tij.

Nga perspektiva antropologjike, gjuha konsiderohet si pasqyrë e strukturave dhe praktikave shoqërore (Durkheim, 1912/1995). Në këtë kontekst, emrat e farefisnisë nuk shërbejnë vetëm për identifikim familjar, por edhe për shprehje të hierarkive sociale, afërsisë dhe distancës, si dhe për problematizimin e kufijve midis të shenjtes dhe të përditshmes. Ky fenomen është veçanërisht i dukshëm në diskursin letrar dhe bashkëkohor shqiptar. Qëllimi i këtij studimi është të analizojë performativitetin e emrave të farefisnisë në diskursin postmodern shqiptar, duke u fokusuar në funksionin e tyre në ndërtimin e identitetit, përdorimin ironik dhe zgjerimin e tyre në kontekste të ndryshme sociale dhe institucionale.

2. Metoda

Ky studim përdor një dizajn kërkimor cilësor dhe sasior brenda një kornize sociolinguistike dhe të analizës së diskursit. Qasja metodologjike integron analizën teorike me të dhëna empirike të mbledhura nga Shqipëria dhe Kosova. Pjesa empirike përbëhet nga një anketë e strukturuar me 100 të anketuar, të ndarë në mënyrë të barabartë midis Shqipërisë (n=50) dhe Kosovës (n=50). Anketa shqyrton modelet e përdorimit, funksionet pragmatike dhe variacionin kontekstual të termave të farefisnisë në komunikimin e përditshëm.

Përveç të dhënave të anketës, studimi përfshin edhe analizë vëzhgimore të përdorimit të termave të farefisnisë në kontekste natyrore komunikuese, përfshirë ndërveprime informale dhe disa mjedise të përzgjedhura publike dhe fetare. Kjo mundëson identifikimin e funksioneve pragmatike dhe performative përtej diskursit formal ose letrar. Për më tepër, kemi realizuar një analizë tekstuale e veprave të përzgjedhura të letërsisë shqipe nga periudha historike dhe bashkëkohore, me qëllim gjurmimin e zhvillimit diakronik dhe variacionit funksional të terminologjisë së farefisnisë.

Analiza ndjek një qasje përshkruese, interpretative. Të dhënat janë organizuar tematikisht në tri kategori kryesore: ndërtimi i identitetit, përdorimi ironik dhe zgjerimi në diskursin publik. Studimi nuk përdor modele të avancuara statistikore; megjithatë, përdoren statistika përshkruese (përqindje) për paraqitjen dhe interpretimin e të dhënave të anketës.

3. Kuadri teorik

Studimet mbi emrat e farefisnisë në gjuhën shqipe dhe kontekstin kulturor kanë një histori të gjatë, duke filluar nga përpjekjet e hershme për dokumentimin e leksikut dhe strukturave familjare deri te qasjet bashkëkohore antropologjike. Punimet klasike si ato të Émile Durkheim (1912/1995) theksojnë ndarjen midis të shenjtes dhe të zakonshmes si një mekanizëm themelor për strukturimin e jetës shoqërore, duke ofruar një bazë teorike për analizimin e termave të farefisnisë si simbole të marrëdhënieve të fuqisë dhe identitetit kolektiv.

Në fushën e gjuhësisë performative, Austin (1962) dhe Butler (1997) kanë kontribuar thelbësisht në conceptualizimin e gjuhës si një instrument aktiv për të krijuar realitetin social.

Austin propozon idenë e “speech acts”, ku fjalët nuk janë thjesht shprehje të realitetit, por veprime që prodhojnë efekte konkrete. Butler zgjeron këtë koncept në fushën e identitetit dhe performativitetit social, duke treguar se termat gjuhësorë, përfshirë emrat e farefisnisë, mund të ndërtojnë ose sfidojnë marrëdhëniet e pushtetit dhe hierarkitë kulturore. Studimet specifike mbi gjuhën shqipe kanë shqyrtuar përdorimin dhe transformimin e emrave të farefisnisë në tekstet letrare dhe diskursin kulturor. Punime të Naim Frashërit, Ndre Mjeda, Kadare dhe Agolli tregojnë një evoluim të termave të farefisnisë nga regjistri familjar tradicional drejt përdorimeve më komplekse, ku shfaqet ironia, relativizimi i autoritetit dhe fleksibiliteti i kuptimit (Frashëri, 1882; Mjeda, 1902; Kadare, 1970; Agolli, 1980).

Këto studime tregojnë se emrat e farefisnisë nuk janë më vetëm shenja të marrëdhënieve të gjakut, por aktorë në diskurse sociale dhe kulturore që shpërbëjnë kufijtë midis publike dhe private, të shenjtës dhe të përditshmes. Literatura bashkëkohore gjithashtu trajton përdorimin empirik të emrave të farefisnisë në hulumtime të terrenit në Shqipëri dhe Kosovë, duke evidentuar variacionet ndërbrezore dhe rajonale, si dhe ndikimin e normave kulturore dhe fetare në përdorimin e tyre (Buzuku, 1555; Bogdani, 1685). Këto studime theksojnë rëndësinë e një qasjeje multidimensionale, që kombinon analizën gjuhësore, sociokulturore dhe performative, për të kuptuar rolin e termave të farefisnisë si instrumente të identitetit dhe komunikimit postmodern.

Në këtë kuadër, literatura ekzistuese krijon bazën teorike dhe kontekstuale për analizën aktuale, duke nxjerrë në pah rëndësinë e performativitetit të emrave të farefisnisë në diskursin postmodern si një mjet për ndërveprime sociale, ndërtimin e identitetit dhe shkrirjen e kufijve diskursivë. Megjithatë, studime të integruara që lidhin teorinë e performativitetit me përdorimin konkret në gjuhën shqipe mbeten të pakta, gjë që nënvizon nevojën për këtë hulumtim. Në vijim, për të plotësuar këtë boshllëk, analiza zhvendos fokusin nga korniza teorike drejt shqyrtimit të veprave ekzistuese dhe korpusit letrar shqiptar, i cili ofron dëshmi konkrete të përdorimit dhe funksionimit të këtyre termave në kontekste të ndryshme historike dhe diskursive.

Analiza e veprave ekzistuese mbi emrat e farefisnisë në gjuhën shqipe tregon se këta terma nuk kanë funksion vetëm shprehës tradicional të marrëdhënieve familjare, por janë të ngarkuar me kuptime kulturore dhe sociale që ndryshojnë sipas kontekstit diskursiv. Studimet klasike dhe historike, si ato të Buzukut (1555) dhe Bogdanit (1685), dokumentojnë formën dhe përdorimin e termave të farefisnisë në tekstet letrare të shekujve XVI–XVIII, duke evidentuar lidhjen e tyre të ngushtë me strukturat shoqërore dhe normat morale të kohës. Këto punime ofrojnë një bazë të pasur për të kuptuar evoluimin gjuhësor dhe funksional të emrave të farefisnisë.

Në periudhën bashkëkohore, autorë si Naim Frashëri, Ndre Mjeda, Kadare dhe Agolli shfaqin përdorime më të nuancuara dhe performative të termave farefisnorë, ku ato ndërthuren me ironinë, kritikën ndaj autoritetit dhe shpërbërjen e hierarkive tradicionale (Frashëri, 1882; Mjeda, 1902; Kadare, 1970; Agolli, 1980). Analiza e këtyre veprave tregon se termat e farefisnisë mund të funksionojnë si mjete për të konstituuar identitetin kolektiv, për të relativizuar rolet e autoritetit dhe për të shkrirë kufijtë midis regjistrit familjar dhe konteksteve publike ose artistike.

Një tjetër dimension i rëndësishëm i veprave ekzistuese lidhet me ndikimin e normave kulturore dhe fetare në përdorimin e emrave të farefisnisë. Studimet e terrenit në Shqipëri dhe Kosovë evidentojnë variacione ndërbrezore dhe rajonale, duke treguar sesi traditat, feja dhe praktikat sociale ndikojnë në kuptimin dhe përdorimin e këtyre termave (Buzuku, 1555; Bogdani, 1685). Megjithatë, një boshllëk i rëndësishëm mbetet lidhja midis analizës teorike të performativitetit (Austin, 1962; Butler, 1997) dhe përdorimit konkret në gjuhën shqipe.

Analizat ekzistuese shpesh trajtojnë aspektin leksikor ose historik të emrave të farefisnisë, por nuk e shqyrtojnë në mënyrë sistematike rolin e tyre performativ në ndërtimin e identitetit, ironinë dhe shkrirjen e kufijve diskursivë. Kjo krijon një hapësirë hulumtimi që ky studim synon të mbulojë, duke ofruar një qasje integrale midis teorisë dhe praktikës gjuhësore.

4. Rezultatet

Hulumtimi mbi performativitetin e emrave të farefisnisë në diskursin bashkëkohor u realizua përmes një ankete me 100 të anketuar, prej të cilëve 50 nga Shqipëria dhe 50 nga Kosova, si dhe përmes vëzhgimit të përdorimit të këtyre termave në kontekste të ndryshme diskursive. Të dhënat tregojnë se emrat e farefisnisë nuk funksionojnë më vetëm si shenja të marrëdhënieve të gjakut, por kanë fituar funksione të zgjeruara sociokulturore dhe performative.

a. Ndërtimi i identitetit kolektiv dhe individual

Rezultatet tregojnë se termat e farefisnisë përdoren gjerësisht për të shprehur afërsi sociale dhe përkatësi komunitare. 82% e të anketuarve në Kosovë dhe 76% në Shqipëri deklaruan se i përdorin këta terma për të shprehur marrëdhënie të ngushta sociale ose përkatësi brenda grupeve shoqërore. Kjo tregon se këta terma funksionojnë si mjete të ndërtimit të identitetit kolektiv përtej lidhjeve biologjike.

b. Përdorimi ironik dhe performativ i termave farefisnorë

Të dhënat tregojnë një prani të theksuar të përdorimit ironik të termave të farefisnisë, veçanërisht në mesin e të rinjve. Termat si “xhaxha”, “hallë” dhe “bir” përdoren në kontekste jofamiljare për të ironizuar autoritetin, për të relativizuar hierarkitë sociale ose për të krijuar efekte pragmatike të afërsisë dhe distancës njëkohësisht. Ky përdorim konfirmon funksionin e tyre performativ në diskursin bashkëkohor.

c. Zgjerimi i përdorimit në kontekste publike dhe fetare

Rezultatet tregojnë se emrat e farefisnisë janë zgjeruar përtej kontekstit familjar në hapësira publike, mediatike dhe fetare. 64% e të anketuarve në Shqipëri dhe 70% në Kosovë deklaruan se i përdorin këta terma në kontekste sociale ose publike.

Vëzhgimet në terren evidentojnë përdorimin e tyre edhe në diskursin fetar, ku termat farefisnorë shërbejnë për ndërtimin e afërsisë komunitare. Në predikimet islame përdoret formulimi “vëllezër të respektuar”, ndërsa në diskursin katolik shfaqet shprehja “bijtë e mi”, duke krijuar një model simbolik të familjarizimit të komunitetit fetar.

1. Tabela: Përdorimi i termave të farefisnisë në kontekste fetare

Konteksti	Formulimi i përdorur	Funksioni diskursiv
Falja e xhumasë (islame)	Vëllezër të respektuar	Afërsi dhe solidaritet komunitar
Mesha e së dielës (katolike)	Bijtë e mi	Familjarizim dhe përfshirje emocionale

5. Përfundimi

Studimi dëshmon se emrat e farefisnisë në gjuhën shqipe nuk mund të trajtohen vetëm si një kategori leksikore me funksion referencial të qëndrueshëm, por si një sistem dinamik gjuhësor dhe kulturor që ndryshon sipas kontekstit diskursiv. Në diskursin bashkëkohor shqiptar, këta terma shfaqin një zhvendosje të qartë nga funksioni i tyre tradicional si shënjeshtë marrëdhënieve të gjakut dhe strukturave familjare, drejt funksioneve më komplekse pragmatike, sociale dhe simbolike. Në këtë kuadër, emrat e farefisnisë funksionojnë si mjete diskursive që marrin pjesë në mënyrë aktive në ndërtimin e identitetit individual dhe kolektiv. Ata nuk pasqyrojnë thjesht marrëdhënie ekzistuese sociale, por kontribuojnë në krijimin, riprodhimin dhe rikonfigurimin e tyre në situata të ndryshme komunikative.

Ky aspekt i jep leksikut farefisnor një karakter të qartë performativ, ku gjuha vepron si instrument i ndërveprimit social dhe i formësimit të realitetit kulturor. Gjetjet empirike të këtij studimi, të mbështetura në të dhënat nga Shqipëria dhe Kosova, konfirmojnë tri prirje kryesore të zhvillimit të këtij fenomeni. Së pari, përdorimi i termave të farefisnisë si mjete për ndërtimin e identitetit kolektiv dhe individual, ku këta terma shërbejnë për të shprehur afërsi, përkatësi dhe solidaritet social përtej lidhjeve biologjike. Së dyti, prania e theksuar e përdorimit ironik dhe pragmatik të tyre, veçanërisht në diskursin e brezave të rinj, ku termat si “xhaxha”, “hallë” apo “bir” përdoren për të relativizuar autoritetin, për të krijuar distancë sociale ose për të shprehur kritikë të nënkuptuar.

Së treti, zgjerimi i përdorimit të këtyre termave në hapësira publike, mediatike dhe institucionale, përfshirë edhe kontekstet fetare, ku ata shërbejnë si mekanizëm i familjarizimit të diskursit dhe ndërtimit të solidaritetit komunitar. Në planin teorik, studimi nënvizon rëndësinë e integritetit të teorisë së performativitetit të gjuhës të zhvilluar nga J. L. Austin dhe Judith Butler me qasjet sociokulturore dhe antropolinguistike mbi gjuhën dhe shoqërinë. Njëkohësisht, ai mbështet edhe perspektivën durkheimiane mbi raportin midis të shenjtës dhe të përditshmes, duke treguar se përdorimi i termave të farefisnisë funksionon si mekanizëm simbolik që forcon lidhjet sociale dhe riprodhon format e solidaritetit kolektiv.

Kjo qasje e integruar ofron një kuptim më të thelluar të rolit të gjuhës si praktikë sociale dhe kulturore në shoqërinë bashkëkohore shqiptare. Në përfundim, ky studim kontribuon në zgjerimin e studimeve mbi leksikun e farefisnisë duke e zhvendosur fokusin nga përshkrimi tradicional leksikor drejt një analize më të gjerë funksionale, diskursive dhe performative. Ai hap gjithashtu rrugë për kërkime të mëtejshme në drejtim të analizës së korpuseve më të mëdha, studimeve krahasuese ndërgjuhësore dhe hulumtimeve më të thelluara mbi përdorimin e gjuhës në media dhe hapësira institucionale.

6. Referencat

- [1]. Agolli, D., 1980. *Gjurmë në letërsinë shqipe*. Tiranë: Naim Frashëri.
- [2]. Austin, J. L., 1962. *How to do things with words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- [3]. Buzuku, G., 1555. *Meshari*. (Bot. 2022, transiterimi N. Resuli). Prishtinë: Faik Konica.
- [4]. Bogdani, P., 1685. *Çeta e profetëve*. Ribotim në 300 vjetorin e vdekjes. Prishtinë: OPGBG “Rilindja”.
- [5]. Butler, J., 1997. *Excitable speech: A politics of the performative*. New York, NY: Routledge.
- [6]. Durkheim, É., 1912/1995. *The elementary forms of religious life*. (K. E. Fields, Trans.). New York, NY: Free Press.
- [7]. Frashëri, N., 1882. *Bagëti e bujqësia*. Istanbul: Botime historike.
- [8]. Kadare, I., 1970. *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*. Tiranë: Naim Frashëri.
- [9]. Mjeda, N., 1902. *Këngët e lirisë*. Shkodër: Botime letrare.
- [10]. Çajupi, K., 1903. *Vargjet e lira*. Shkodër: Botime letrare.